

הסוגיה השבועית:

בן אה דייב אהלאה און אבא גקל' - בן א דייא, זך האלנה

חיוב נשים במצוות לא תעשה

ראו את פירוש ר' עובדיה מברטנורא על משנתנו (קידושין פרק א' משנה ז):

'שלא הזמן גרמה' - כגון מזוזה, מעקה, אבדה, ושלוח הקן. והני תרי כללי [ואלו שני הכללים] לאו דוקא, כדקיימא לן 'אין למדין מן הכללות אפילו במקום שנאמר בהם חוץ', שהרי מצה בליל הפסח, ושמחה במועדים, והקהל בחג הסוכות, כולן מצוות עשה שהזמן גרמה הן ונשים חייבות. ותלמוד תורה, ופריה ורביה, ופדיון הבן, ממצוות עשה שלא הזמן גרמה הן ונשים פטורות.
בל כללא בתרא [הכלל האחרון] דכל מצות לא תעשה אחד אנשים ואחד נשים חייבים, חוץ מבל תקיף ובל תשחית ובל תטמא למתים, כללא דוקא הוא, וילפינן ליה [ולומדים אותן] מדכתיב 'איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם' (במדבר ה'), השוה הכתוב אשה לאיש לכל עונשין שבתורה.

- מה מטריד את ר' עובדיה מברטנורא?
- כיצד הוא מתמודד עם דברי ר' יוחנן בגמרא שאין למדין מן הכללות?

טעמי איסור הקפת הראש והשחתת הזקן

המפרשים השונים נותנים טעמים שונים לאיסורים אלו, המוזכרים בתורה בויקרא פרק יט פסוק כז (ראו שם).

- נסו להבין: - מה הסיבה לאיסור לפי כל מפרש?
- אם איסור הקפת הראש ואיסור השחתת הזקן נובעים מאותה הסיבה?
- מדוע לדעתכם נשים פטורות מהאיסור, לפי כל שיטה?

1 | רבינו בחיי, ויקרא פרק י"ט פסוק כז

לא תקיפו פאת ראשכם - הזהיר הכתוב בגלוח שני הצדעים בין בפני עצמן בלא גלוח הראש, בין עם גלוח הראש כאחד, אם גלח שניהם לוקה שתים על כל פאה ופאה:
ולא תשחית את פאת זקנך - על דבר הפשט טעם האסור **כדי שלא יבטל הסימן שהקב"ה רשם במין הזכר כדי להבדילו ממין הנקבה**, כי העושה כן הפך השם הוא עושה, כמי שזורע כלאים, ובכל מה שעשה במעשה בראשית כתב בהם למינהו. ואילו אמר את זקנך היתה השחתת כל הזקן בלאו, אבל לפי שאמר את פאת ויש בזקן חמשה פאות, שתים בימין. ושתים בשמאל ואחת למטה והוא מקום הזקן ביני פרקי, אם גלח והשחית את אלו חייב חמשה מלקיות, ולפיכך אמר פאת לחייב על כל פאה ופאה:
ועל דבר השכל טעם המצוה הזאת, לפי שכל פעולתיו של אדם נמשכות אחר חמשה חושים שבו ואין ראוי להשביתם ממלאכתם כי לא יחיה זולתם, אבל ראוי לו שישתפק מהם בדבר המותר והמוכרח ושישאיר לו במקצת לצורך קיום גופו, ועל כן אסר את ההשחתה בתער בחמש פאות כנגד חמשה חושים, והוא אזהרה לאדם והתעוררות ורמז שאי אפשר לו להעביר ממנו חמשה חושים לגמרי כי היה מאבד גופו ומשחית את עצמו, אבל הותר הגלוח במספרים להשאיר קצת השער ואין זה קרוי השחתה, כנגד מה שראוי להשאיר פעולת החושים במקצת יחיה ויתקיים בהם:

2 | ספורנו על הפסוק:

'לא תקיפו' - וצוה שלא נחללם בהקפת הראש כמעשה שוטים ושכורים (או כומרים), ולא בגלוח הזקן כאמרם הדרת פנים זקן.

3 | אבן עזרא על הפסוק:

וטעם להזכיר 'לא תקפו פאת ראשכם', כמעשה הגוים להיות מובדלים מהם, ואחר ששיער הראש והזקן לתפארת נברא, אין ראוי להשחיתו. ויש אומרים כי זה הפסוק דבק עם 'ושרט לנפש' (פס' כח), כי יש מי שישחית פאת ראש גם פאת זקן בעבור המת.

4 | רמב"ם משנה תורה, הל' עבודת כוכבים פרק יב:

א | אין מגלחין פאתי הראש כמו שהיו עושין עובדי כוכבים שנאמר לא תקיפו פאת ראשכם וחייב על כל פאה ופאה, לפיכך המגלח שני צדעיו אפילו בבת אחת והתראה אחת לוקה שתים, אחד המגלח הפאות בלבד ומניח שיער כל הראש ואחד המגלח כל הראש כאחד לוקה, הואיל וגילח הפאות. במה דברים אמורים באיש המגלח אבל איש המתגלח אינו לוקה אלא אם כן סייע למגלח והמגלח את הקטן לוקה.

ז | דרך כהני עובדי כוכבים היה להשחית זקנם, לפיכך אסרה תורה להשחית הזקן. וחמש פאות יש בו: לחי העליון ולחי התחתון מימין וכן משמאל ושבולת הזקן, ולוקה על כל פאה ופאה, ואם נטלן כולן כאחת לוקה חמש, ואינו חייב עד שישלחנו בתער, שנאמר 'ולא תשחית את פאת זקנך' גילוח שיש בו השחתה. לפיכך אם גלח זקנו במספריים פטור ואין המתגלח לוקה עד שיסייע ואשה מותרת להשחית זקנה אם יש לה שיער בזקן ואם השחיתה זקן האיש פטורה:

5 | הנצי"ב, פירוש 'העמק דבר' על הפסוק:

'לא תקיפו וגו' ולא תשחית וגו'- מנהגם היה להשמר בשערות הראש והזקן כמו שעוד היום מנהג בני ישמעאל כך ומי שהוא איש המעלה משמר ביותר שלא יגע באיזה שערות הפאות והזקן לרעה. ומי שאינו במעלה כל כך אינו משמר הרבה אבל מכל מקום חרפה הוא להסירם לגמרי. **וזהו סימן עבדות** מי שנמכר לעבד בעליו מסיר פאותיו וזקנו שיהא נראה כנער. והזהיר הכתוב לישראל שלא יהיו נמכרים לפרנסה באופן שיקיפו פאת ראשם או ישחיתו זקנם. והיה במשמע מלשון אזהרה בזה המקרא שאינו אסור אלא הקפה לגמרי וכן בזקן השחתה לגמרי.

הבדלים הלכתיים בין גברים לנשים

התוספתא מנסה ליצור רשימה מקפת של כל ההבדלים ההלכתיים בין נשים וגברים.

- באילו תחומים יש הבדלים?
- וסו לחלק אותם לקבוצות - מה הסיבה להתייחסות ההלכתית השונה בכל קבוצה?
- כיצד ניתן לנמק את ההיתר לנשים כהנות להיטמא למתים, ע"פ התוספתא?

תוספתא סוטה פרק ב' הלכה ז-ט'

כהן עומד ומקריב על גבי מזבח, מה שאין כן בכהנת. האיש זכאי בבתו בקדושיה בכסף ובשטר ובביאה, וזכאי במציאתה ובמעשה ידיה ובהפרת נדריה, מה שאין כן באשה. האיש עובר על מצות עשה שהזמן גרמא, מה שאין כן באשה. האיש עובר על כל תקיף ועל כל תשחית ועל כל תטמא למתים, מה שאין כן באשה. האיש נידון בן סורר ומורה ואין האשה נידונת בן סורר ומורה. האיש [=המצורע] מעטף ומספר ואין האשה [=המצורעת] מעטפת ומספרת, וחכמים אומרים מעטפת ואין מספרת. האיש נמכר ונשנה ואין האשה נמכרת ונשנית. האיש נמכר עבד עברי ואין האשה נמכרת עבד עברי. האיש נרצע ואין האשה נרצעת. האיש קונה עבד עברי ואין האשה קונה עבד עברי.

העונש על הקפה והשחחה

משנה מכות ג,ה: [המשנה עוסקת בעבירות שעונשן מלקות]

הקורח קרחה בראשו, והמקיף פאת ראשו, והמשחית פאת זקנו, והשורט שריטה אחת על המת, חיב. שרט שריטה אחת על חמשה מתים או חמש שריטות על מת אחד, חיב על כל אחת ואחת. על הראש, שפטים, אחת מכאן ואחת מכאן. על הזקן, שפטים מכאן ושפטים מכאן ואחת מלמטה. רבי אליעזר אומר, אם נטלו כלו כאחת, אינו חיב אלא אחת. ואינו חיב עד שישלנו בתער. רבי אליעזר אומר, אפלו לקטו במלקט אם ברהיטני, חיב:

להבנת המשנה, העזרו בחלק מתוך הערך 'השחתת זקן' באנציקלופדיה התלמודית, כך יא טור קיח:

השחתה שאין בה גילוח היא במלקט ורהיטני, ופטורם הוא לפי שאין דרך גילוח בכך, שאין הדרך לגלח בהם. ר' אליעזר אמר אפילו ליקטו במלקט או ברהיטני חיב, שלדעתו אף הם עושים גילוח, כלומר שנקרא גילוח, לפי שהדרך לגלח בהם. מלקט ורהיטני הם שני מיני כלים של עץ, וברזל חד נעוץ בתוכם, ובהם משוים - מחליקים - פני רוחב הקרש או את תיק הסייף והתריסין. ויש מפרשים מלקט כעין מלקחיים, ורהיטני הוא כלי ברזל שהוא משרש השער ותולש אותו מעיקרו. ואין הלכה כר' אליעזר.

- האם שיטת רבי אליעזר מחמירה או מקלה?
- כיצד ניתן ליישם את ההיתר של חכמים להתגלח במלקט ורהיטני בימינו?
- למעוניינים להרחיב, מומלץ לעיין בסוגיה על משנה זו, המרחיבה בנושא הקפה והשחתה - בבבלי מכות דף כ ע"א-ע"ב.

...ובכל זאת גילוח

החתם סופר מתמודד בתשובה זו עם השאלה כיצד נוהגים בחלק מעדות ישראל (איטליה ואשכנז) להתגלח, לכאורה בניגוד לאיסור המפורש בתורה. כיצד הוא מסביר את מקור הנוהג בכל עדה?

ש"ת חתם סופר חלק א (א"ח) סימן קנט

... אשר מלא פיו תוכחות, קדוש יאמר לו, ובודאי כן הוא בכמה מנהגים שנתקלקלו אצל ההמונים ונעשה להם היתר בעוונותינו הרבים, אבל אשר שם פניו נגד מגולחי הזקן, לא ידעתי מה הרעש הגדול הזה, לכו נא ונוכחה אי משום חוקת הגויים אשאלהו ויודיעני מי התיר לנו נעלים שחורים המבואר בש"ס לאסור מסאני אוכמי ... ומה שרמז לספרי מקובלים שכתבו שלא להושיט ידים בדקני כלל אין לי עסק בנסתרות, אבל מהם ומהמונם הותרה הרצועה לגמרי בכל ארץ אטליה שכל חכמיה מגולחי זקן, ונתלים באילן גדול ר' מנחם עזרי' בעל עשרה מאמרות אבי המקובלים שהוא היה מגולח מבלי השאיר שיערה אחת, וכן העיד עליו היש"ר מקאנדיא באילים שלו, והיה אומר שעפ"י חכמי המקובלים אין חוץ לארץ ראויה לכך, ומה אאריך במה שאין לי יד ושם בו, אבל אבותינו הנהיגו עצמם כן על צד ההכרח הגדול ולא מקור משחת חס וחלילה אלא בקדושה יתירה, והוא בימי גזירת תתנ"ו, והרועים וכדומה התירו גדוליהם להמכתתים רגליהם לשנות מלבוש ולגלח זקנם שלא יכירום האויבים, כי אז כבר גלחו הגויים זקניהם עפ"י מעשה ממלך פולין אחד שהיה סריס כמבואר בספרי הימים, והתירו חז"ל שהיו בימים ההם לעשות כן, ולהיות גלוח הזקן דבר שאי אפשר להשתנות והיו נכלמים מאוד האנשים ההמה בשובם לביתם, על כן נשתרבו המנהג שלא לגדלו כלל רק סימנא בעלמא שזה יגולח ויגדל בקוצר זמן שבן לילה היה, ורק אך מופלגי תורה היושבים בביתם הם מגדלים אותו, ואותן שלפני גזירה ההיא שברחו לארץ פולין לא באו לכלל זה. והנה זה ברור ונכון כי אילו היה תחלת מנהגו באיסור היה משום חוקי הגויים, אבל אחר שכבר נהגו ישראל לגלח, תו אין בו שום נדנדוד ופקפוק כלל אפילו ריח איסור אין בו, אבל הך דמסאני אוכמי לא ידעתי איך נתפשט, על כן צריכין אנו ללמוד זכות ולומר שנתפשט גם כן בתחילה בהיתר וכיון שהותר הותר. והנה יעין ביורה דעה סימן קנ"ז ס"ב ... ובחידושי למסכת חולין יישבתי תודה לה' יתברך באופן הנאות, ואי משום מספריים כעין תער זהו חשש רחוק ושרשו פתוח

מתרומת הדשן , כשהזוג חדוד מאוד יש לזהר אולי יחתוך בתחתון לחוד וידענא שהוא מידי דלא שכיח, גם מההשחתה תחת הגרון המעיין בש"ס [מכות כ' ע"א] וראשונים יראה כי ממש לית מאן דחש לדברי ר"ח בזה, והמחמיר קדוש יאמר לו והמקיל לא יאמר עליו מקור משחת חס וחלילה... והאומר כן עתיד ליתן הדין בלי ספק, והייתי יכול להמשיל משל אחר אבל ועמך כולם צדיקים כתיב, ויהיה ממחוז פלוני או פלוני:

ולסיכום הלכתי ברור של שיטות התגלחת המותרות, ראו שוב מתוך הערך 'השחתת זקן' באנציקלופדיה התלמודית:

ההשחתה. אינו חייב עד שיטלנו בתער, שנאמר בכהנים ופאת זקנם לא יגלחו ונאמר בישראל ולא תשחית את פאת זקנך, ולמדים בגזרה שוה" פאת, פאת" ליתן בזה את האמור בזה, ואינו חייב אלא בגילוח שיש בו השחתה, והוא התער שמגלח ומשחית את השערות, אבל על גילוח שאין בו השחתה, וכן על השחתה שאין בה גילוח, אינו חייב. גילוח שאין בו השחתה הוא המספריים, שהמספריים אינם משחיתים ואינם חותכים את השער בעיקרו, לפיכך אם גילח זקנו במספריים פטור. ואף לכתחילה מותר...

ויש שכתבו שיש להיזהר במספריים מפני שהזוג של מטה משחית כתער. ויש נוהרים כשמסתפרים במספריים שעושים היקף הגילוח בחלק העליון מן המספריים ולא בתחתון, שמא יעשה הכל עם חלק התחתון והרי זה כתער, ודוקא כשהמספריים הם חדודים מאד, שבהם יש לחוש שיחתוך התחתון בלי העליון, אבל אם אינם חדודים מאד אי אפשר לתחתון בלי דיבוק העליון. ומגדולי המקובלים לא היו מגלחים כלל לא בתער ולא במספריים, בשום מקום כלל, זולת בשער שעל השפה המעכב האכילה שהיו חותכים אותו במספריים .

מכונת גילוח, כשעצם הסכין אינה פוגעת ולא נוגעת בבשר, מפני שיש הפסק דק ביניהם, יש מהאחרונים שכתב שאין דינה אלא כמספריים כעין תער, ומשום כך מותר

...סם המשיר את השער ומשחיתו, כתבו ראשונים שאין זה גילוח, ויש שכתבו שאף לר' אליעזר האוסר במלקט ורהיטני מותר על ידי סם, שאין זה דרך גילוח כלל, והוסיפו עוד טעם להתיר לפי שאין השערות נושרות מיד ואינו אלא גרם. ויש להיזהר שלא לגרר את הסם אחר כך בסכין או בשאר דבר חד, אלא בעץ ובקיסם חלק, שעל ידי הגירור בסכין אפשר בקל לבוא לגילוח שיש בו השחתה כשיחתוך השערות שלא שלט בהם הסם. ויש שכתבו שמדרבנן אסור להשחית השער גם בסם ... גילוח בלי השחתה ואחריו השחתה בלי גילוח - כגון נטילת שער הזקן על ידי מספריים תחילה, שהרי זה גילוח שאין בו השחתה, ואחר זה העברת תער על הנשאר, שיש בה השחתה אבל אין כאן גילוח, שכיון שלא נשאר תחילה מהמספריים כדי לכוף ראש השער לעיקרו, או כדי נטילת הזוג, שוב אין זה גילוח, שכן כל שעה שאינה ניטלת בזוג הרי היא כאילו אינה - נחלקו בו אחרונים: יש מתירים, ויש אוסרים, שהשיעור כדי נטילת הזוג לא נאמר בדין של גילוח בתער, ועוד שממה נפשך אם לא נשאר בראשונה כדי שער ואנו חושבים כאילו אינו הרי כבר אז נקרא גילוח שיש בו השחתה.